

FEKETE ENDRE

(1844-1923.)

Rendünknek, a XIX. század utolsó és a XX. század első negyedében, egyik legjellegzetesebb egyénisége. Neve elválthatatlanul összeforrott a rendi iskolaügy korszerű fejlődésével és a tanárképzés megszervezésével. Működése, élete nagyobb felében, a rendi belső arcvonalon folyt le, a nyilvánosság nem igen szerzett róla tudomást. Ez a szinte rejtekben folyt, nagy jelentőségű munka ismert volt rendtársai előtt és tiszteletet, elismerést szerzett nevének.

Fekete Endre Esztergomban született 1844. november 20-án. Apja Fekete Ferenc szücsmester volt. Anyja Skrabala Erzsébet. Szegények és igen vallásosak voltak és szép családi életet éltek, A család igen népes. Fekete Endréék négyen voltak testvérek. Valamennyien példás testvéri szeretettel viseltettek egymás iránt. Szüleik idővel jobb módba jutottak, házat és szőlőt is szereztek préházzal; apja alkalmazottakkal dolgozott. Fekete Endre a család iránt mindig megőrizte rokoni ragaszkodását, unokatestvéreit tanulmányaikban és érvényesülésükben is segítette. Rokonai között szívesen időzött és kedélyes volt, a gyermekeket szerette, a család az ő látogatásait mindig ünnepnapnak tekintette.¹

Az elemi iskolát és a gimnázium négy alsó osztályát Esztergomban, a bencésknél végezte. Igazgatója, a korában jónevű, tudós Ferenczy Jakab volt. A negyedik osztály elvégzése után fölvételét kérte a piarista rendbe. A régi időkre emlékezve, maga mondta el fiatalabb rokonainak, hogy édesapjával gyalog jött Esztergomból Pestre jelentkezni.² 1861. szeptember 16-án Öltözött be a rendbe Vácon.-novíciustársa volt Lévay Imre, a későbbi rendfőnök is. Életrajzi vázlata szerint fölvétele óta «céltudatosan» készült a tanári pályára.

A novíciátusi év eltelte után Kecskeméten elvégezte az 5. és 6., majd Kolozsvárott a 7. és 8. osztályt az érettségi vizsgálattal. Miután 1865. június 5-én egyszerű fogadalmat tett, az 1865/66. tanévre Kiszzebenbe került tanárnak. Ebben az időben az érettségi vizsgálatot tett rendtagok tanári vizsgálat nélkül is taníthattak az alsó osztályokban.³ A felső osztályok tanárainak vizsgálatot kellett ugyan tenniök, de az egyetemi előadások hallgatása alól fel voltak mentve. Kiszzebenben tett ünnepélyes fogadalmat 1866. március 28-án. Kiszzebeni tanítványaink közé tartozott abban az időben a többi között Berzeviczy Albert, a későbbi vallás- és közoktatásügyi miniszter is, aki konviktor volt a rendházban. Az 1866/67. tanévben teológus Nyitrán, a következő tanévben Szentgyörgyön tanít és magánúton folytatja a teológiai tanulmányokat is. 1868. augusztus 24-én pappá szentelték. Az 1868/69. évtől kezdve négy tanéven át a pesti gimnáziumban tanít. Iskolai elfoglaltsága mellett, jóllehet egyetemi előadások hallgatására nem volt kötelezve, mint rendkívüli bölcsészethallgató, a tudományegyetemen magyar nyelvészeti, irodalmi és bölcsészeti előadásokat hallgatott három féléven át. 1870-ben tanári vizsgálatot tett és november 12-én 374. sz. alatt kelt oklevele szerint képesítése a bölcsészeiből.

a magyar nyelvészetből és irodalomból az egész gimnáziumra szölt, a latin filológiából pedig az alsó gimnáziumra. Az 1862. évi első magyar tanárvizsgálati szabályzat u. i., a Thun Leó-féle osztrák szabályzat (1856) mintájára, különbséget tett al gimnáziumi és főgimnáziumi képesítés között. A vizsgálatnak négy része volt: házi dolgozat, zárhelyi dolgozat, szóbeli vizsgálat és próbatanítás. Fekete Endrét az igazgatói bizonyítvány alapján, mint gyakorlott előadót felmentették a próbatanítás alól. A bizottság tagjai voltak: Toldy Ferenc elnök* Horváth Cirill és Szepesi Imre.

Pesti tanár korában indul meg Fekete Endre irodalmi munkássága is. Az 1871/72. évi gimnáziumi Tudósítványban jelent meg *«A társadalmi élet befolyása a nevelésügyre és az iskolára»* című értekezése. A nemzetek életét, fejlődését és fennmaradását társadalmi szerkezetük életrevalósága biztosítja. A társadalom tagjait, a nemzet polgárait az iskola oktatja és neveli, a társadalom pedig szellemet, erőt és irányt ad a nevelésnek. E kettő között oly szoros a viszony, hogy életük és fejlődésük, satnyulásuk és hanyatlásuk együtt jár. Iskolánk megmutatja társadalmunk szellemét, erejét és irányát, társadalmunk viszonyaiból pedig megismerjük nevelés-oktatási ügyünk jelen helyzetét és állapotát. Az iskola nem végezheti el a humánus nevelés nagy művét egyedül, ha nem működik vele együtt a társadalmi élet iránya és szelleme, ha ez az iskola buzdalmát és törekvését nem gyámolítja. Két támogatója van az iskolai oktató-nevelő munkának: az egyik a legkisebb társadalmi egységnek, a családnak jószelleme és légköre, a másik az egészséges, irányító erővel fellépő erkölcsi közvélemény. «E nélkül építhetünk fényes, nagy számú s bármily jól berendezett iskolákat, áldozhatunk a nevelés-oktatás felvirágzására bármennyit, satnya és élettelen lesz az, mert a gépies forma megöli a szellemet.»

Pesti tanár korában írta *Philosophiai Propaedeutika* című tankönyvét. Ennek első része, a *Tapasztalati lélektan*, Horváth Cirillnek ajánlva, 1872-ben jelent meg. *Tiszta gondolkodáson* címmel 1873-ban követte a második része. Célja az volt, hogy «világosan és könnyen érthető modorban» dolgozza fel az anyagot, másfelől pedig az, hogy «a gondolkodás önállóságára ébresztőleg és fejlesztőleg hasson és a bölcsészet iránt kedvet keltsen az ifjaknál.»

Fekete Endre tankönyvei a maguk korában kétségkívül színvonalon álló könyvek voltak, a szakirodalom figyelembevételével Íródtak, bennük a tárgyi követelmények mellett pedagógiai szempontok is érvényesültek. Előnyük az áttekinthető tagolás, kerek szerkezet. Az író stílusa valóban egyszerű, könnyen érthető. Magyarázataiban kerüli az elvontságot, rövid és szabatos fogalmi meghatározásokra törekszik. Bár kerüli a tudós szakszerűséget, mégis kellőképpen és érdekkeltően kifejti a tárgy lényegére vonatkozó tudnivalókat. Műnyelv tekintetében nagy haladást jelentenek könyvei mesterének, Horváth Cirillnek írásaival összehasonlítva. Könyveit ma is haszonnal lehet tanulmányozni és okulást lehet belőlük meríteni. Két alapelvét minden tankönyvíró megszívlelheti, azt t. i., hogy a tárgyat megértesse és iránta «kedvet» keltsen.

Talán a bölcsészettel való behatóbb foglalkozása indította arra, hogy 1872. június 20-án, Somhegyi Ferenc rendfőnök írásban adott engedélyével, kérelmet nyújtott be a vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz «a pesti tudományegyetem bölcsészeti kara mellett fennálló gymnasiumi tanárképezde paedagogiai szakosztályával összekapcsolt gyakorló iskolában a paedagogiai-bölcsészeti tanszék elnyerhetéséért.»⁴ A következő évben pedig (1873. április 14) azért folyamodott, rendfőnöki engedéllyel, a minisztériumhoz, hogy őt nevezze ki a budai kir. egyetemi gimnáziumhoz a Vass József piarista tanár halálával megürült magyar irodalmi

tanszékre. Somhegyi Ferenc rendfőnök engedélyében a minisztérium figyelmébe és kegyeibe ajánlta őt.⁶ Nem nevezték ki, de «metaláni» újabb pályázat esetére előnyben részesítését helyezték kilátásba.

Az 1872. évi szünetben külföldi utazást tett. útjának egyes állomásai: Bécs, Salzburg, Berchtesgaden (Königsee), Innsbruck, Bozen, Verona, Velence, Udine, Triest, Grác. Fennmaradt töredékes úti jegyzetei szerint főleg Bécs, Salzburg és Innsbruck látnivalóit nézte meg alaposan. Akik közelebről ismerték, azok is aligha tudták róla, hogy zenéhez is értett. Innsbruckban megismerkedett egy kaposvári embernek ott lakó családjával. Említi, hogy a kedvükért el kellett zongorán játszania egy magyar lassút és egy csárdást.

Útjának bécsi emlékei és két sikertelen pályázata is közrejátszhatott abban, hogy elfogadta gróf Hunyady Kálmán főszertartásmesternek meghívását és elment az 1873/74. évre a családhoz nevelőnek Bécsbe. Talán befolyt ezen elhatározására az a körülmény is, hogy Bécsben működött akkor egy másik rendtag, Bolgár Mihály is, aki gróf Andrássy Gyula külügyminiszter fiainak volt a nevelője.

Bécsben mindössze egy évet töltött, az 1874/75. tanévben már Nagykanizsán tanított. Kétévi nagykanizsai működése után az 1876/77. tanévre újra Pestre került, ahol három tanéven tanított a gimnáziumban. Tanítványai hálás ragaszkodással viseltettek iránta és később is fel-felkeresték. Ez a ragaszkodás és szeretet igen boldoggá tette. Tanítványai közé tartoztak a többi között gr. Pejacevich Tivadar, br. Ghillányi Imre, Popovics Sándor későbbi miniszterek, Tóth Béla és Rákosi Viktor írók, Gerlóczy Zsigmond, Lenhossék Mihály későbbi egyetemi tanárok, Kazy József később államtitkár.

Az 1879-ben megtartott rendi gyűlés Kalmár Endrét választotta rendfőnökké és ő Fekete Endrét választotta maga mellé titkárnak, aki 12 évig töltötte be, 1888-tól mint asszisztens, ezt a tisztet Kalmár Endre rendfőnöknek 1891-ben történt nyugalomba vonulásáig. Síríg tartó meghitt barátság fűzte őket egymáshoz. Naponkint együtt tették meg kocsizással egybekötött sétájukat, míg Kalmár Endre élt.

Fekete Endre titkárságának idejére esett a középiskolai törvény megalkotása. Míg azonban az 1883. évi XXX. t.-c. tető alá jutott, sok kísérlet előzte meg. Eötvös József első minisztersége idején foglalkozott a középiskola reformjával is, de a szakrendszer bevezetésével tervezett átalakítás, a háborús viszonyok miatt, egyelőre csak a budai és pesti piarista gimnáziumban kezdődhetett meg. A hatosztályú gimnázium mellett megmaradt volna a külön filozófiai tanfolyam mint előkészítő tanulmány az egyetem többi karára.

Az Entwurf erőszakosan vezette be a középiskola átalakítását gimnáziumi és reáliskolai tagozattal. A második felelős minisztérium közoktatásügyi minisztere, Eötvös József három tagozatra akarta kiterjeszteni a gimnáziumi oktatást: négyéves kisgimnáziumra (I-IV.), kétéves nagy gimnáziumra (V-VI.) és hároméves líceumi tanfolyamra, három külön szakkal (VII-IX). A kis- és nagygimnáziumra vonatkozó tantervet 1868-ban életbe is léptette, de a líceumi kurzusról szóló törvényjavaslat nem készült el. Utóda, Pauler Tivadar 1871-ben módosított alakban visszaállította az Entwurf tantervét.

Több kísérlet után Trefort Ágost 1879-ben kiadta a Kármán Mór alkotta új gimnáziumi tantervet, 1880 március 19-én pedig törvényjavaslatot nyújtott be a képviselőházban a gimnáziumi és reáliskolai oktatásról.⁶ A törvényjavaslat 25. §-a így szólt: «A szerzetes rendek, az általuk fenntartott intézetekben maguk alkalmazzák a tanerőket, de az alább (27. §) felállított követelményeket szintén kötelesek teljesíteni». A 27. § a tanárok képzése és alkalmazhatása tárgyában intéz-

kedett, tanárvizsgáló bizottság létesítésével. A képviselőház közoktatásügyi bizottsága április 28-án Molnár Aladár képviselő javaslatára így módosította a 24. §-hoz csatolt eredeti 25. §-t: «A szerzetes rendek, az általuk fenntartott intézetekben maguk alkalmazzák az igazgatót és tanerőket, de az alább (26. §) felállított követelményeket szintén kötelesek teljesíteni, valamint az igazgatónak és tanerőknek alkalmazása és változtatása csak a miniszter jóváhagyásával történhetik».

– A Pesti Napló 1880. évi április 29. esti kiadásában (106. sz.) X. jelzéssel, «A *gymnasiumi javaslat*» címmel egy levél jelent meg a szerkesztőhöz intézve. Fekete Endre feljegyzéseiből tudjuk, hogy ennek a levélnek ő a szerzője. Cikke szerint «e módosítás által az eredetileg tiszta szöveg teljesen érthetlenné vált.» A tanszemélyzetről évenként kimutatást terjesztettek fel a helytartótanácsához, a szerzetes tanári karokban történt változásokról minden iskolai év elején ma is jelentést terjesztenek be a közoktatásügyi minisztériumnak, de utólagosan. A «jóváhagyás» szó azt a látszatot keltheti, mintha ennek a régi gyakorlatnak a fenntartásáról lenne szó, de a módosítás szövegéből nyilvánvaló, hogy előzetes felterjesztést kíván. A cél nyilván a szigorúbb állami ellenőrzés lehetőségének a biztosítása. A módosítás a szerzetesrendek belső kormányzatával lényegileg összefüggő tanári áthelyezéseket miniszteri előzetes jóváhagyástól teszi függővé. Beavatkozást jelent tehát a szerzetesrendek hatáskörébe és belső ügyeibe. Gyakorlatilag lehetetlen, mivel lassítja a tanári karok összeállítását és a miniszter jóváhagyására bíz olyan intézkedéseket, melyeknek indítóokait nem ismerheti, mivel nem tud a rendek belső ügyeiről, szükségleteiről, kívánalmairól, szolgálati és fegyelmi érdekeiről. Világosan meg kell a módosításban a «jóváhagyás» jellegét állapítani, hogy az illetékesek, törvénybe jutása előtt, megtehessek a szükséges lépéseket.

A tanítórendek főnökei, mivel a bizottság további működése is nyilván mutatta az állami befolyás növelésére irányuló törekvést, 1880. május elején többnapos tanácskozást tartottak a pesti piarista rendházban. Kalmár Endre rendfőnök megbízta Fekete Endrét, hogy a kettejük között folyt beszélgetések alapján készítsen egy tervezetet, amely határozott alapot adhat a tanácskozásnak, összefoglalván a legfőbb sérelmeket. A rendfőnökök némi módosítással elfogadták a Fekete Endre készítette tervezetet és azt 500 példányban kinyomatva megküldték a képviselőház háznagyának kiosztás végett. Címe: «*Szíves megfigyelésül* az állami törvényhozó testület mélyen tisztelt tagjainak a gymnasiumok és reáliskolák szervezetéről szóló 377. számú törvényjavaslat tárgyában». A beadvány 1880 május 8-án kelt és aláírta dr. Kruesz Krizosztom pannonhalmi főapát, Kaczvinszky Viktor jászóvári prépost, Supka Jeromos zirci apát és Kalmár Endre piarista rendfőnök. Megjelent a Pesti Naplóban «Szerzetes rendek kérvénye» címmel.⁷ Elismeri a beadvány, hogy a miniszter a javaslat eredeti szövegében meghagyta az igazgatók és tanerők alkalmazása tekintetében a szerzetesek jogát, de a módosítás úgy kezeli a szerzetes iskolákat, mintha azok nem is felekezeti iskolák volnának, hanem államiak. Ez a módosítás jogilag sérelmes, mert csorbítja a szerzetesek jogait, egyfelől azért, mert alapítványi kötelezettségeik teljesítését gátolja, másfelől azért, mert a szerzetesek belső szervezetébe beleavatkozva, megfosztja a rendfőnököket a rendtagok fölötti rendelkezéstől. A módosítás törvénynek nem elég őszinte. Nem mondja ki, hogy a szerzetesi iskolák államiak, de kerülő úton, egy betoldással eddigi jellegüktől akarja őket megfosztani. Végül gyakorlatilag kivihetetlen, mert nagyon bonyolulttá teszi az adminisztrációt és olyan ügyeket bíz a miniszter döntésére, melyeknek előzményeire és körülményeire nézve teljesen tájékozatlan. Kéri tehát a rendek főnökei a sérelmes módosítás mellőzését és a javaslat eredeti szövegének meghagyását.

Molnár Aladár ugyancsak a Pesti Naplóban foglalkozik a szerzetesrendek kérvényével és azt állítja, hogy a módosítás nem tartalmazza a szerzetek részéről felhozott sérelmeket; «nem egyéb, mint igen enyhe és mondhatnám majdnem csak részben való fenntartása azon jognak, melyet az államhatalom irántuk mindig birtokos a korábbi királyi szabályzatok részletesebben megállapítottak.»⁸ Állításainak igazolására hivatkozik az első (1777) Ratio Educationisra (61. §) és a második (1806) Ratio Educationisra (175. és 178. §). Belőlük vett latin idézetekkel bizonyítja, hogy a helytartótanács az igazgató, a főigazgató pedig a tanárok alkalmazásába folyt be helybenhagyással, illetve megerősítéssel. Tiltva voltak az évközi változtatások rendkívüli esetek kivételével.

Fekete Endre május 20-án a szerkesztőhöz írt levél alakjában válaszolt Molnár Aladár megjegyzéseire.⁹ Kimutatja, hogy az első Ratio Educationisból vett idézet a líceumokra vonatkozik. A második Ratio Educationis az igazgató kinevezésének jogát határozottan a rendfőnökre ruházza. A rendfőnök a kinevezett igazgatót felterjeszti a főigazgatónak, aki a helytartótanácsnak jelenti. A rendfőnök alkalmaz megfelelő tanárt, a főigazgató tudomásul veszi, ha kifogásra nincsen alapos oka. Az volt az állandó gyakorlat, éppen a Ratio Educationis alapján, hogy a szerzetesrendek maguk nevezték ki az igazgatót és a tanárokat. A kinevezéseket és áthelyezéseket a főigazgatóság útján fölterjesztették a helytartótanácsnak, később a minisztériumnak, mely az előterjesztést tudomásul vette, vagy intézkedést kért, ha személyi vagy tárgyi okból szükségét látta. A rend szempontjából szükséges változtatások a tanév végén elintézhettek. A fölterjesztések az alkalmazás és áthelyezés ügyében tehát nem olyan értelemben történtek, mint ahogy a bizottsági módosítás azt kíváná.

Beleszólt a vitába Vaszary Kolos is, aki akkor győri szentbenedekrendi gimnáziumi igazgató volt.¹⁰ Ő is arra az eredményre jut a két Ratio Educationis és a gyakorlat alapján, mint Fekete Endre, hogy az igazgatók és tanárok alkalmazásáról és a változtatásokról a szerzet gondoskodik. A felsőbb tanügyi hatóságok tudomásul veszik a róluk szóló felterjesztéseket. Egyébként a kifogásolt módosítás helyett új szöveget is ajánl: «A szerzetesrendek saját intézeteikben maguk alkalmazzzák az igazgatókat és tanerőket, azonban ezek alkalmazása vagy változtatása a rendfőnökök által a kir. főigazgatónak s ezáltal a kormánynak tudomásvétel végett bejelentendő».

Molnár Aladár a Pesti Naplóban felelt Vaszary igazgatónak.¹¹ Szerinte két baj van a szerzetes iskolákban. Az egyik, hogy sok képzetlen, legalább az illető tanításra nem képzett egyént alkalmaztak. A másik a sok változás évközben is. A jezsuiták História Domusaira hivatkozva, azt mondja, hogy náluk ez «bizonyos elvszerűséggel rendszeresen történt.» Rendünkről ezt írja: «Azonban megjegyzem, hogy a kegyesrendiek e tekintetben is előnyösen különböztek a jezsuitáktól». Szükség van tehát az állami ellenőrzésre az alkalmazás és változtatás tekintetében, nem elég csak a tudomásulvétel. «Bár azt is szívesen óhajtom, hogy a szerzetesrendek is lehetőleg biztosítsanak a kormány önkényes beavatkozásai ellen.» A jól megállapított állami ellenőrzés nem zavarja a szükséges fegyelmet. A korlátlan és gyakori változtatások károsak nemcsak az oktatásra, hanem az egyénekre és az ügyekre nézve is: «a 24. § megnyugtatóbb szövegezéséről azon törvényjavaslat tárgyalásáig még beszélhetünk».

A javaslat ellen megmozdultak a protestánsok is. A Pesti Naplóban olvasható pl. az a kérvény, melyet az evangélikus egyház főgondnokai és szuperintendensei 1880. április 16-án intéztek a képviselőházhoz, hol gr. Lónyay Menyhért nyújtotta

be a kérelmet.¹² Elismerik az állami felügyelet jogosságát a színvonal megőrzése szempontjából, de óvást emelnek minden olyan intézkedés ellen, amely megkötné «az oktatás szellemét, irányát, szabadságát és szabad fejlődését», szóval beleavatkoznék az iskola belső életébe. Sérelmesnek tartják, hogy csak állami bizottság előtt vizsgázott tanárok taníthatnak, mivel így az ő miniszteri ellenőrzés mellett képesített tanáraik csak a vizsgálat ismétlésével alkalmazhatók. Sérelmes, hogy a miniszter «arbitrárius» intézkedésének van fenntartva a tantárgyak és tananyag megállapítása, ami önkényes eljárásra nyújt módot. Mint látható, az óvás itt sokkal tüzetesebb, mint a rendfőnökök kérelmében.

A protestánsok mozgalmára való tekintettel Helfy Ignác a javaslat tárgyalásának elhalasztását kéri az országgyűlés május 8-i ülésében.¹⁸ Molnár Aladárnak ezt ellenző arra a nyilatkozatára, hogy «Isten óvja meg a magyar protestáns egyházat attól, hogy egy nagy nemzeti érdek kielégítésének útjában álljon», Mocsáry Lajos kijelenti, «hogyha van, amitől Istennek óvnia kell a protestantizmust, óvja meg oly férfiaktól, kik bizonyos rögeszméknek hódolva képesek feláldozni saját hitfelekezetük leglényegesebb jogait.»

Fekete Endre jegyzetei szerint a rendfőnökök az országgyűléshez benyújtott emlékiraton kívül Kruesz főapát fogalmazásában kérelmet terjesztettek a püspöki kar elé is és támogatását kérték a katolikus tanügy érdekében, jelezve a közbelépés szükségességének sürgősségét. A püspöki kar közbelépésére nem került sor, mert a törvényjavaslatot levették a napirendről.

Trefort Ágost miniszter 1881-ben újra benyújtotta a módosított törvényjavaslatot. A rendfőnökök megint a pesti piarista rendházban ültek össze. Kruesz főapát tervezetet hozott magával és többnapis tanácskozás után az ő tervezete alapján foglalták össze észrevételeiket és óhajaikat a törvényjavaslat azon szakaszaira vonatkozólag, amelyek a tanítórendeket közelebbről érdekelték. Az emlékiratot 1881 december 17-én írta alá Kruesz Krizosztom pannonhalni főapát, Kaczvinszky Viktor jászóvári prépost, Simon Vince csornai prépost, Supka Jeromos zirci apát és Kalmár Endre piarista rendfőnök. Az emlékirat nyomtatásban is megjelent (1882).

Az emlékirat örömmel állapítja meg, hogy az előző évi törvényjavaslatnak legsérelmesebb pontja (24. §) kimaradt az új javaslatból. A rendfőnökök szükségesnek látják a törvényjavaslat címének módosítását annak feltüntetése végett, hogy a középiskolának a nevelés az oktatással egyenrangú feladata. Ezt a címet ajánlják: «Törvényjavaslat a gymnasiumi és reáliskolai oktatás- és nevelésről». Szükségesnek tartják annak kiemelését, hogy a szerzetesrendek által ellátott iskolák «katholikus jellegük fenntartásával» állanak a vallás- és közoktatásügyi miniszter közvetlen vezetése alatt. Erre azért van szükség, mivel a katolikus alapok jellege elhomályosult, közalapítványoknak tekintik őket. Szükségesnek tartják annak kimondását, hogy a hittanítás iránt az illetékes egyházi hatóság intézkedik. Természetesnek látják, hogy a rendes tárgyuul felvett rajznak a tanára is rendes tanáruul fogadtassék el, ha megfelel a rendes tanárok számára fölállított feltételeknek. Nem hívei a céllövő és fegyvergyakorlatoknak. A párhuzamosításra vonatkozólag kéri annak kimondását, hogy «erről gondoskodni azoknak kötelessége, kiket az alapítólevelek vagy szerződések köteleznek.» A tanárképesítő vizsgálatról nem irtóznak, tagjaik eddig is igyekeztek a képesítő vizsgálatot kiállni. A képzésre vonatkozólag a törvényjavaslat egyetemet, műegyetemet, vagy saját szabályai szerint szervezett tanárképezdet említi. Méltánytalan és fölösleges a négy évig tartó egyetemi tanfolyam olyan szerzetesekre nézve, akik teológiai tanfolyam mellett saját szakmájukban is

készültek. Ez megnyújtja az előkészületi időt, és késlelteti a rendtagok alkalmazását. Nem szándékuk az egyetemek látogatását mellőzni, növendékeket is küldenek az egyetemre, de kérik otthoni tanulmányaik beszámítását. Azt is kérik, hogy a növendékek zöme otthon készülhessen szakavatott vezetés mellett. Végül kérik az elsajátítandó vizsgálati anyag kijelölését a tanárjelöltek részére. Rendünk akkor már küldött, a nyitrai teológiai tanfolyam után, növendékeket a pesti (1878/79 óta) és kolozsvári egyetemre (1880/81 óta).

A közoktatásügyi bizottság albizottságot küldött ki a javaslattal kapcsolatban beérkezett felekezeti felszólalások tárgyalására. A katolikus püspöki kar emlékiratát Haynald Lajos kalocsai bíboros érsek nyújtotta be. «Haynald – mint Fekete Endre írja – e memorandumát a közoktatásügyi albizottság ülésein egy főpaphoz illő méltósággal és ügyesen védelmezte.» A szerzetesrendeket ebben a bizottságban Kalmár Endre rendfőnök képviselte. Szász Károly államtitkár, a későbbi ref. püspök, az egyik ülésen azt a kijelentést tette, hogy a katolikusoknak mint ilyeneknek, nincsenek is iskoláik. Ez a nyilatkozat élénk hírlapi hozzászólást eredményezett. A vitában kiváló fontosságú volt Schlauch Lőrinc szatmári püspök három cikke a Pester Lloydban *Der katholische Standpunkt in der Mittelschulfrage* címen,¹⁴ mely a Magyar Állam című lapban magyarul is megjelent¹⁵ és külön füzetben is kiadódott.¹⁶ Schlauch hangoztatja, hogy a katolikusoknak éppannyi joguk van védeni iskoláikat az állami befolyás ellen, mint a protestánsoknak, mert igenis vannak saját gimnáziumaik. Ezt bizonyítja a katolikus autonómia, a főkegyúri jog és a tanulmányi célra tett katolikus alapítványok mibenlétének és szerepének kifejtésével.

Az albizottság munkálkodásának eredménye a közoktatásügyi bizottság elé került, de ott ismét fennakadt. «A szerzetesrendek, mondja Fekete Endre, így időt nyertek ügyök védelmezésére és kifejtésére, amit azonban alig tulajdoníthatnak egészen a püspöki kar és az ő saját föllépésüknek, hanem legfőbb részben a protestáns és más felekezetek felzúdulásának, kik az állami felügyeletet tanodáikra elfogadni nem akarják autonómiájuk miatt.»¹⁷

1882-ben két ízben tartottak közös tanácskozást a rendfőnökök. Az első tanácskozás Jászóvárott volt július hóban. Kalmár Endre rendfőnök nem vehetett részt ezen a tanácskozáson a rendi káptalan miatt. A tanácskozmány eredményét memorandum alakjában foglalta össze Kruesz Krizosztom főapát. A Zircen tartott tanácskozás (szeptember 25) alkalmával a főapát felolvasta ezt a memorandumot, a többi rendfőnök csak az egyes pontoknál fejtette ki részletesebben a saját rendje körülményeit. Az elfogadott memorandumot szeptember 27-én írták alá a rendfőnökök: Kruesz Krizosztom pannonhalmi főapát, Kaczvinszky Viktor jászói prépost, Simon Vince csornai prépost, Supka Jeromos zirci apát és Kalmár Endre piarista rendfőnök, kit erre az útjára Fekete Endre titkár is elkísért.

A tanácskozást befejező ebédén minden rendfőnök felszólalt és ünnepelte a szerzetesrendek együttműködését. A memorandum válaszképen készült Trefort miniszternek Kruesz főapát előtt tett arra a nyilatkozatára, hogy ő nem tudja a szerzetek kívánatait.

A hosszú ideig vajúdo középiskolai törvényjavaslat végre az 1883 május 23-án szentesített 1883: XXX. törvénycikkkel törvényerőre emelkedett. 33. §-a így szól: «A szerzetes rendek által ellátott intézetekben a rendes tanárok és igazgatók és a felekezet által fenntartott intézetekben az igazgatók alkalmazására az eddigi gyakorlat fennmarad». Érvényesült tehát az az álláspont, amelyet Fekete Endre már az 1880. évi javaslat benyújtásakor képviselt és védett.

1891-ben, Kalmár Endre távozása után, Fekete Endre mint asszisztens a rend tanügyi biztosa és a rendi fiatalok tanulmányi ügyeinek vezetője lett. Ebben a minőségében, Léway Imre rendfőnök megbízásából, újjá szervezte a rendi tanárképzést a kolozsvári és budapesti Kalazantinum megalkotásával.

Az 1806. évi Ratio Educationis óta a hatodik osztály elvégzése után léptek be a tanulók a rendbe. novíciátus Kecskeméten, Privigyén és Trencsénben volt. A novíciátus két esztendőre terjedt, de a másodévesek közül, ha a szükség úgy kívánta, egyeseket már tanításra is alkalmaztak. Volt rá eset, hogy már első éves novícius is tanított. A novíciátusi két esztendő után rendszeren tanítás, esetleg több évre terjedő tanítás következett. Ezt a tanítási gyakorlatot követte a kétéves filozófiai tanfolyam, rendszeren Vácon, de időnkint voltak filozófusok Kolozsvárott és Szegeden is. Akiket magasabb tanulmányok (teológia és filozófia) tanítására szemeltek ki, azokat részben a pesti egyetemre küldték. Sok rendtag a filozófiai doktorátus letételével szerezte meg ezt a képesítést. A filozófiai tanfolyam elvégzése után következett a rendszeren kétéves teológiai tanfolyam Nyitrán, 1807 óta Szentgyörgyön is. Itt 1837 óta harmadévesek vannak. Teológusok voltak még (1810-1819) a kalocsai szemináriumban is, ahol rendtagok tanítottak. A század elején, de főleg a 30-as és 40-es években találunk teológusokat a pesti egyetem teológiai karán is.

A tanulmányokon kívül gondot fordítanak a tanárképzésre. Az 1796. évi káptalan előírja, hogy a rendi fiatalokat a novíciátusban is, a stúdiumban is (stúdium philosophicum és theologicum volt) a lelki ügyeken kívül gyakorolják mind a két stílusban, latin és anyanyelvi beszédek elmondásában, de főleg a tanítás módszerében («rectaque in primis docendi methodo exerceantur sub directione viri periti»). Az 1808. évi váci káptalan a fiatalok részére klasszikus auktorok olvasását, a kötött és kötetlen stílus gyakorlását és tételek kidolgozását írja elő. Ezekről az elülj ároknak jelentéseikben is meg kellett emlékezniök. Ilyen tételek kidolgozása, a tanári pályára készülők és működő tanárok részéről is, ezután is hosszú ideig fennmaradt a rendi gyakorlatban.

Bolla Márton rendfőnök 1827. június 11-én szabályzatot adott ki a novíciusok tanítására és nevelésére.¹⁸ Az elsőéves novíciusok részére előadja a promagiszter a grammatikai osztályok tanítási módszerének általános szabályait, azután ezeknek a szabályoknak alkalmazását egyes tárgyak tanításában, ezenkívül az elemi iskolai tanítás és a hitelemzés módszerét. Tanulják még röviden a földrajzot és számtant és a görög nyelv elemeit. A másodéves novíciusoknak előadják a retorikai és poétikai (humanitás) osztály tanításának módszerét. Folytatják a számtan, földrajz és görög nyelv tanulását, gyakorolják magukat latin ifjúsági beszédek készítésében és a népnek mondandó anyanyelvi beszédek írásában és elmondásában. Ezekből a tanulmányokból vizsgálatot kellett a novíciusoknak tenniök. Az avatott vezetés mellett tanító másodéves novíciusok a merőben iskolai ügyek tekintetében a helyi igazgatótól függenek.

Grosser János rendfőnök 1838/39. évi körlevelében részletes utasításokat ad a tanárok részére tanítás, fegyelmezés és rendtartás tekintetében.

Ez a tanulmányi rend fennmaradt 1850-ig, az Entwurffal életbeléptetett szaktanításig. Volt tehát kisebb mértékű elméleti képzés is, alaposabb és rendszeren többévi gyakorlati kiképzés is. A tankerületi kir. főigazgatók előtt teendő vizsgálat alól, Bolla Márton rendfőnöknek írásbeli és Badenben (1828. július 8-án) előterjesztett szóbeli kérésére, I. Ferenc király felmentette a rend tagjait a rendfőnök alapos érvelése alapján («validis argumentis»).

A szakrendszer bevezetésével a es. kir. közoktatásügyi minisztérium kiadta az ideiglenes tanárvizsgálati szabályzatot (5880-1849. sz.) és ennek alapján az Entwurf kimondotta (91. §), hogy csak a felállított bizottság előtt képesített tanár taníthat középiskolában. A vizsgálati kötelezettséget azonban nem terjesztették ki azokra a tanárookra, akik 1849 előtt már tanítottak.

Az intézetek tanári létszámát jelentékenyen növelő szakrendszer nagy gondot jelentett a rendre nézve egyrészt azért, mert létszáma 1848-ban nagyon megfogyatkozott, másrészt azért, mert a belügyminisztérium megtiltotta novíciusok fölvételét²⁰ és Scitovszky János hercegprímás közbenjárására, csak az 1852/53. évre vehetett fel megint novíciusokat. Nagy Péter rendfőnök azt jelentette a generálisnak, hogy 1848/49-ben 100 fiatal tagot veszített a rend.²¹ Teológiai intézet hiányában a rendtagok közül egyesek a pesti egyetemen, mások püspöki szemináriumokban (Kalocsa, Vác, Veszprém), vagy magánúton végezték a teológiát.

Az 1856. évi 6124. sz. alatt kiadott végleges szabályzat értelmében csak az tehetett vizsgálatot, aki 3 évig egyetemi filozófiai fakultást hallgatott. A vizsgálat írásbeli és szóbeli részből és próbatanításból állott.

A minisztérium és a tankerületi kir. főigazgatók állandóan sürgették, a választott szaknak megfelelően, a bécsi filológiai-történelmi szeminárium vagy fizikai intézet látogatását és a tanári vizsgálatokat. Nagy Péter rendfőnök megtett annyit, amennyit tehetett. Ismételten küldött rendtagokat Bécsbe szünidei továbbképző tanfolyamra. 1854. július 16-án jelentette a minisztériumnak, hogy Polák Ede, Rohrer Antal, Bammer Károly és Lutter Nándor fizikai, Trautwein János és Ernyösy László német irodalmi, Csaplár Benedek görög irodalmi tanulmányokra mennek.²² 1855. április 25-én jelenti az érdekelt főigazgatóknak, hogy Ruth Jánost német nyelvi és Suhajda Sándort görög nyelvi tanfolyamra küldi.²³ Július 23-án harmadiknak még elküldi Kapronczay Edét.²⁴ 1856. július 2-án jelenti a főigazgatóknak, hogy Zimka János és Kulhanek Antal megy tanfolyamra.²⁵ 1858. július 16-án írja Homoky Imrének, a bécsi Teréziánumban működő rendtagnak, hogy német szóra szeretne a bécsi piaristákhoz 6. osztályt végzett novíciusokat küldeni («quia adhuc germani non venerunt, cogimur existentes hungaros germanisare»), mivel németek nem jelentkeztek. Tudja meg, vállalnák-e őket egyik főgimnáziummal kapcsolatos házukban egy évre, megfelelő díjazás mellett («erga competens pretium»)²⁶.

Nagy Péternek különben is állandó gondja van a növendékek előhaladására. Intézkedik, hogy a novíciusoknak, mint leendő tanároknak adjanak alkalmat arra, hogy hallgatóság előtt gyakorolhassák magukat az előadásban.²⁷ Utasításokat ad a tanuló és tanító klerikusok gondozására.²⁸ Intézkedik, hogy a novíciusok időnkint résztvehessenek az előadási órákon,²⁹ majd elrendeli, a novíciatusi tanrend megállapításával, hogy több gondot fordítsanak az értelem fejlesztésére, mint az emlézésre, «catechetico docendi modo asvefiant.» A tárgyak között szerepel a pedagógia, didaktika, metodika és neveléstörténet.³⁰ A neveléstan mint tárgy csak 1903-ban tűnt el a novíciatus tanrendjéből.

A helytartótanács 1862-ben (53.822. sz.) kiadta az első magyar tanárvizsgálati szabályzatot. Az érettségi vizsgálatot bíró és csak alsóbb osztályokban tanító szerzetes tanároknak nem kellett vizsgálatot tenniök. Azoknak, akiket felsőbb osztályokban alkalmaztak, vizsgálatot kellett ugyan tenniök, de fel voltak mentve a háromévi filozófiai tanfolyam hallgatásától. Teljesen felmentették a vizsgálatról azokat a szerzetestanárokat, akik már 1861 előtt is tanítottak.

A tanári vizsgálat kérdése ettől kezdve állandóan napirenden volt. Somhegyi

Ferenc rendfőnök megküldötte a tanári vizsgálatra kötelezett rendtagok használatára a tanári vizsgálatra, a tárgyak körére és követelményeire vonatkozó tudnivalókat.³¹ Többször nyilatkozott úgy, hogy a kiállott vizsgálatok száma nem kielégítő. Viszont a rendtagok részéről mindinkább megnyilatkozott az az óhaj, hogy a rend az egyetem látogathatásával tegye lehetővé a vizsgálatra való előkészülést. Az 1876. évi káptalant «kitörő helyeslésre ragadta» a rendfőnöknek az az indítványa, hogy a nyitrai teológiai kurzus befejezése után egyetemi tanfolyamra kerüljenek a rendtagok és ennek befejezése után tegyenek tanári vizsgálatot. Az egyetem látogatása Pesten 1878/79-ben, Kolozsvárott pedig 1880/81-ben meg is kezdődött. Ettől kezdve jobban meg is indult a vizsgálatok sorozata.

Az 1875-ben (26.017. sz.) kibocsátott szabályzat szerint vizsgálatra bocsátható volt az is, aki egyetemet nem végzett, de okmányokkal vagy önálló irodalmi munkássággal kimutatta, hogy magánúton pótolta az egyetemi tanulmányok hiányát (2. § 4.). Ez a pont alkalmazható volt a szerzetesekre is. Ezt a §-t enyhítette, az 1881. évi 11.166. sz. rendelet, mely szerint a szerzetestanároknak ilyen, az egyetemi tanulmányok pótlásának igazolására bemutatott önálló dolgozatát, kedvező bírálat esetében, házi dolgozatul is elfogadták. A már működő tanárokat így, külön miniszteri engedély és egyetemi tanulmányok kimutatása nélkül is alap- és szakvizsgálatra bocsátották. Ezt a kedvezményt fenntartotta az 1882. évi 4567. sz. rendelettel kiadott új tanárvizsgálati szabályzat is, mely – a 17.396/1880. sz. miniszteri rendelet alapján – ötéves előkészületet írt elő és három vizsgálatot állapított meg. Az 1883: XXX. t.-c, nagy megszorítással, ritka kivétellel tette ezt a kedvezményt.

E törvény 29. §-a szerint: «Akik az eddig fennállott gyakorlat vagy szabályok szerint sem bírnak képesítő oklevéllel, azonban a jelen törvény hatályba lépte előtt valamely nyilvános középiskolában három évig szolgáltak mint rendes tanárok, a képesítő vizsgálat alól fölmentvék. A többiek két év alatt tartoznak vizsgálatot tenni». E kedvezmény alapján sok rendtagot ismertek el rendes tanáruul. Igénybe vették a kedvezményt olyanok is, akik már megkezdték a vizsgálatot. 25 év alatt, vagyis 1866. júniustól 1891. június végéig, 150-en tettek képesítő vizsgálatot.

A rend szempontjából fontos esemény volt, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1888-ban a szerzetesrendek teológiai és előkészítő tanfolyamait a tanári vizsgálatra bocsátatás tekintetében két egyetemi évül számította be.³² Ezek a tanárjelöltek, ha igazolták, hogy a teológiai tanfolyamot befejezték, áldozópapokká szenteltettek és ünnepélyes fogadalmat tettek, további miniszteri engedély nélkül jelentkezhettek és egyetemi első évük után alap-, második évük végeztével pedig szakvizsgálatra bocsáthatták őket.

A tanárképzés mint láttuk, lényegében már a noviciátusban megkezdődött, mivel rendes tárgyai között 1903-ig a neveléstan is szerepelt. A nyitrai teológiai intézetben is rendes tárgy volt a nevelés- és tanítástan elmélete és története. Ezenkívül a bölcsélet köréből a noëtika, metafizika és a bölcsellettörténet főbb részei.; Itt azonban a teológia mellett szaktárgyaikkal is foglalkoztak a növendékek. Az innen egyetemre került tanárjelöltek tehát már bizonyos előképzettséget vihettek magukkal. Az egyetemen kizárólag szaktárgyaikra és a vizsgálati előkészületre szentelheték egész erejüket és tevékenységüket. Az elméleti és gyakorlati tanárképzés ügyét szolgálta még a rendelkezésükre álló szakkönyvtár is. Mindjobban" érezhetővé vált azonban annak szüksége, hogy a rend minden kívánalmat kielégítő módon szervezze meg a tanárképzés ügyét. Ezt a célt szolgálta Nyitrán, Budapesten és Kolozsvárott a gyakorlati tanárképzés bevezetése az 1892/93. tanévben. Itt

kezdődik Fekete Endre fontos szerepe és fáradhatatlan munkája a rendi tanárképzés korszerű kialakításában. *«Tájékoztató a gyakorlati tanárszervezés ügyében»* címen adta ki Lévy Imre rendfőnök 1892. szeptember 7-én azt a tervezetet, amelyet Fekete Endre készített. Célja az, hogy a rendi tanárképzést az állami képzés színvonalára emelje és a rendszeres, természetes fejlődést minden irányban biztosítsa. Az a feladat, hogy növendékeink a tanári munka megkezdése előtt beavatást nyerjenek a nevelés és oktatás gyakorlati módszerébe és ebben a munkában némi jártasságot is szerezzenek. Jelentősége abban áll ennek a gyakorlati képzőnek, hogy a növendékekkel megismertetik a tanárok a szaktárgyaik előadásában követett módszerüket, nevelői és fegyelmező eljárásukat, a szükséges segédeszközök, szerzők használati és kezelési módját, általában a nevelés és oktatás gyakorlati módjait és eszközeit, mintegy mesterfogásait.

A tapasztalat úgy mutatta, hogy az egyetemre fordított két év a tanárvizsgálat szempontjából nem hozza meg a remélt eredményt, a gyakorlati előképzés ilyen körülmények között, rendszeres alakban szintén nem szervezhető meg, a rendi papnevelés és tanárképzés ügyének tehát a kor viszonyaihoz mért szélesebb alapot és eredményesebb fejlődési lehetőséget kell adni.

A megoldás nem késett sokáig.

Ennek az intézménynek a tervét is Fekete Endre készítette el. Az 1883. évi XXX. t.-c. egyetem vagy más főiskola négyévi hallgatásától tette függővé a mindenre kötelező képesítő vizsgálatot. A római Szentszék 1892. évi rendelkezése legalább háromévi előkészületet kívánt minden szerzetestől felszentelés előtt. E két körülmény arra indította a rendet, hogy összekapcsolja a teológiai és egyetemi képzést és a két egyetem székhelyén, Budapesten és Kolozsvárott hittudományi főiskolát és tanárképzőintézetet létesítsen. Így négy év alatt párhuzamosan végezhettek el a kettős hivatásukhoz szükséges felsőbb tanulmányokat. 1894. június 25-én adta ki Lévy Imre rendfőnök *«A Calasantinum vázlatos tervezete»* címen a rendünk Alapítójáról elnevezett új intézménynek Fekete Endre által készített elgondolását. A hittudományi intézet feladata a papnevelés, a teológiai és hittanári képzés. A tanárképző intézet célja a tudományos szakképzettség megszerzése és a gyakorlati tanárképzés. Az egyetemi előadások mellett az I. és II. évben, kettős hivatásuk érdekében, filozófiai és főleg pedagógiai képzésben is részesülnek. A gyakorlati képzés céljából a III. évesek hospitálnak (vallástan, szaktárgyak, exhortációk) és az 1892. évben kiadott *Tájékoztató* szellemében pályájukra előkészítő útmutatásokban részesülnek. A IV. évesek szaktárgyaikból a vezető tanárral közösen végzett előkészület alapján próbaelőadásokat tartanak. Az előírt törvényes képesítés megszerzése céljából a második egyetemi év végén alap- és a negyedik év végén szakvizsgálatot kell tenniük. A befejező pedagógiai vizsgálatot az első tanári évben teszik le. Mivel a kettős előkészület sok időt vett igénybe, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 7325/1897. sz. rendeletével megengedte, hogy III. és IV. éves növendékeink a két egyetemen a teljes beszámításra való jogosultsággal csak heti 15 óra hallgatására legyenek kötelezve. További kedvezményül 1900 július 10-én (41.903. sz.) megengedte a vallás- és közoktatásügyi minisztérium, hogy egyetemre járó tanárjelölteink háromévi rendes egyetemi hallgatás után a harmadik év végén szakvizsgálatot tehessenek, ha második év végén jó eredménnyel letették az alapvizsgálatot és elvégezték a teológiai tanulmányokat.

Tekintettel a gyakorlati tanárképzés fontosságára, 1896. november 20-án kiegészítő részt adott ki Frank Ferenc rendfőnök a III. éves rendi tanárjelöltek részére *«A kegyesrendi gyakorlati tanárképző tervezete»* címen, mely részletesen kifejti

a Kalazantinum tervezetében adott vázlatot. Szól a hospitálásról, a nevelés-oktatás segédeszközeinek és a gimnázium szervezetének megismertetéséről és a tanárképző szervezetéről. Fekete Endrének ezt a tervezetét 1905-ben egy másik összefoglaló munkálata követte «A kegyesrendi gyakorlati tanárképzés alapvonalai» címmel. (Kiadta Magyar Gábor rendfőnök május 12.) A gyakorlati tanárképző feladatának, munkakörének és szervezetének ismertetése mellett szól a tudományos és szak-képzettség megszerzéséről (ars discendi), a tudományok közléséről, vagyis a tanítás módjáról (ars docendi), amelyet hospitálások és próbaelőadások útján sajátítanak el, végül a didaktikai érzék (donum didacticum) kifejtéséről. Ez a munkája teljesen áttekinthető képet ad a rendi gyakorlati tanárképző szervezetéről és azokról a szempontokról, amelyek őt elgondolásában és ennek kivitelében vezették. A gyakorlati tanárképzéssel foglalkozó írásai és káptalani jelentései bizonyosságot tesznek arról a szeretetről, jövőre irányuló gondoskodásról, állandó fejlődést szolgáló buzgalomról, mellyel az új rendi tanárnemzedék nevelésének ügyét ápolta és tökéletesíteni igyekezett. Ugyanezt a szándékát szolgálta «A Kalazantinum szabályzata» és «A Calazantinum házirendje» című fogalmazványa is.

Egyik kedves alkotása az *Akadémia Calazantiana*, melynek az a feladata, hogy alkalmat adjon a papi és tanári pályára készülő növendékeknek írásbeli dolgozatok bemutatásával, szabadelőadással, szavalással, vitatkozással és rögtönzéssel az előadóképesség rendszeres és állandó fejlesztésére.

1892-ben rendszeresítette a *prefektusi konferenciákat*. Célja ezekkel az volt, hogy a rendi növendékek közvetlen elöljárói kölcsönösen megismerhessék a fokozatosan egymásra következő intézmények beléletét, megbeszélhessék az egyöntetű eljárás céljából szükséges irányelveket és a szükségesnek mutatkozó új intézkedésekre javaslatokat terjesszenek elő. Így akarta biztosítani fiatalaink nevelésének és képzésének céltudatos, tervszerű és hasznos fejlődését. Ezt a feladatot 1903.évi káptalani beszámolójában, szinte állandó érvénnyel, így fogalmazta meg: «rendi stúdiumainknak egyik alapfeladata fiatalaink egész lelki világát a szerzetes-papi és nevelő-tanári hivatásnak megfelelőleg kifejleszteni s nekik az ily magas hivatáshoz szükséges egyéni erkölcsi készséget és lelki műveltséget megadni; másik alapfeladata pedig őket egyéni tehetségeik s törekvéseik irányításával és önművelések rendszeres vezetésével a piarista hivatás feladataihoz szükséges tudományos, pedagógiai és didaktikai képzettség mennél teljesebb megszerzéséhez juttatni».

Ez volt az ő sajátlagos területe. Legjobban a Kalazantinum nőtt a szívéhez. Itt és a két stúdiumban sűrűn végzett látogatásai előtt gondosan tanulmányozta, mint jegyzetei mutatják, a beérkezett jelentéseket, a helyszínen minden iránt tájékozódott, aprólékosan érdeklődött a vallási, fegyelmi, tanulmányi ügyek iránt, megnézte a szobákat, íróasztalokat, könyveket, szekrényeket, jegyzeteket, kivonatokat, érdeklődött a növendékek különös hajlamai iránt. Értekezett az elöljárókkal, egyénenként is foglalkozott a növendékekkel, irányítást gyakorolt a tárgyválasztásban, összegyűjtve őket szívesen beszélt nekik hivatásukról és feladataikról.

Az 1883. évi XXX. t.-c. 47. §-a módot nyújtott arra, hogy az iskolafenntartó testületek, így a felekezetek és rendek is államsegélyt vehessenek igénybe. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium, a rend működését és helyzetét méltányolva, támogatást nyújtott neki gimnáziumai megújítására, kifejlesztésére és anyagi ügyeinek rendezésére. A segélynyújtás szerződés alakjában történt, a biztosított jogok és vállalt kötelezettségek megállapításával. Minthogy ezen szerződések kötések, az anyagi ügyek rendezése és a jogviszonyok tisztázása érdekében, sokszor nagy után-

járásra és tanulmányozásra volt szükség, azért 1910-ben a rendi iskolai ügyek gondozására külön ügykört létesítettek. Ezt az ügykört elsőnek Fekete Endrere bízta Magyar Gábor rendfőnök. Az 1912. évi káptalanon már arról számolt be, hogy 7 kisközművel egészül kis főgimnáziummá államsegéllyel, tehát 24 főgimnáziuma lesz a rendnek. A fenntartás kérdését államsegéllyel fogja biztosítani, 7 intézetre már meg is kötötte a rend ezt a szerződést. A kifejlesztést és berendezést beruházási és építési államsegély teszi majd lehetővé. Új iskola épül így államsegéllyel Máramaroszigeten, Selmechányán, Tatán, részben Trencsénben, épült már korábban Debrecenben és Temesvárott, részben Sátoraljaújhelyen. Az 1915. évi káptalanon újabb fenntartási államsegéllyel megkötéséről és folyamatbátételéről számol be. E szerződések, a fontos jogi és anyagi viszonyok rendezésével, a további fejlődés lehetőségét biztosítják. Az 1918. évi jelentés fénypontja a budapesti új gimnáziumról szóló kimerítő beszámoló. A tényeknek e pusztas felsorolása is elegendő fogalmat ad arról a nagyarányú hivatalos levelezésről, amelyet ennek az ügykörnek betöltése kívánt és arról a munkáról, amelyet Fekete Endre mint a rendi iskolai ügyek gondozója egy évtizeden át végzett. Az iskolaügyről szóló káptalani jelentései fontos adalékokat szolgáltatnak a rendi közoktatás történetéhez.

Működésének erre az idejére esik egy érdemes rendi kezdeményezés, a *Piarista Iskolai Rendtartás*. Nem az ő munkája, de irányító szellemét magán viseli. Tőle származik a célkitűzés, melynek e Rendtartásban majd érvényesülnie kell. E tekintetben a rend Alapítójára utal. A tudományokra és a keresztény jámborságra egyaránt nevelni kell az ifjúságot. Minden rendtag minden figyelmét és fáradozását elsősorban tanítványai javára szentelje. A testület egységes, egyöntetű működést fejtessen ki a nevelés és oktatás terén.

Mint az iskolai ügyek vezetőjének a rend alkalmazásában álló világi tanárookra is gondja volt. Mikor az 1914. évi XXXVI. t.-c. alapján ugyanazon évi szeptember 1-től, e tanárookra való tekintettel, intézeteinket is fölvtették a nem állami tanárok nyugdíjintézetének kötelékébe, aprólékos gondossággal rendezte nyugdíjügyüket.

Működésének ismertetése nem lenne teljes, ha nem emlékeznénk meg a rendi reform ügyében vitt szerepéről.

II. József császár 1781. április 30-án kelt 2010. sz. rendelete megszüntette a magyar piarista provinciának a római generálissal való mindennemű összeköttetését és annak kormányzását a magyar provinciálisra bízta. A felügyeletet az érsekekre és püspökökre, politikai tekintetben pedig a helytartótanácsra ruházta. Ennek a rendeletnek érvényét 1790. évi július 24-én kelt 19.549. sz. rendeletével II. Lipót király is fenntartotta. Az elszakítás után a magyar provinciában, független állapotának megfelelően, önálló belkormányzati szervezet létesült.

X. Pius pápa, 1904. június 29-én kelt Motu proprio kezdetű dekrétumával, 125 évi különállás után, helyreállította a hierarchiai uniót a római generálissal. A magyar provincia hódolattal fogadta ezt az intézkedést, de az egyesítés tudomásulvétele mellett, vele kapcsolatban, szükségesnek látta egyes olyan ügyeknek rendezését és tisztázását, amelyek 125 éves különállása következtében álltak elő. Ezek a kérdések nem annyira a szerzetesi életre és fegyelemre vonatkoztak, mint inkább tanügyi és vagyoni ügyi természetűek voltak, és a rendezést azokkal a tényezőkkel látta szükségesnek, amelyeknek hatáskörébe tartoznak jogilag ezek az ügyek (főkegyúr, közoktatásügyi kormány). Ezeknek az ügyeknek tárgyalása (1904-1910) hosszú időt vett igénybe és nagyarányú iratváltást tett szükségessé. A függő kérdések elintézésében vezérszerepet vitt Fekete Endre és a többi között ő szer-

készítette a tárgyalások folyamán a vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz beadott kimerítő, a történeti fejlődést megvilágító két memorandumot.³³

A római Szentszék 1910. június 25-én kelt 1669/10. sz. iratában, a római generális előterjesztésére, a magyar rendtartomány kérelmét figyelembe véve, megerősítette a 125 éves különállás alatt kifejlődött gyakorlatot, vagy mint a rendben mondani szoktuk, a rendi autonómiát.³⁴

Fekete Endre 56 évi működés után 1921-ben pihenőre tért, de a rend ügyei iránt azután is állandóan érdeklődött. Eleven lexikon volt, akihez mindig bizalommal lehetett fordulni, mert nála hosszú idő bő tapasztalatai, értékes emlékei voltak elraktározva és az események gazdag tárházára talált az ember. Az 1922. évben ereje hanyatlani kezdett és egyre fogyott. 1923. április 12-én fejezte be életét, mely rendje érdekében kifejtett, külső fényt és elismerést nem kereső, hasznos és értékes munkában telt el. Ezt a nagyszabású munkát méltányolta Lévay Imre rendfőnök, érdeme szerint, azzal, hogy 1895. május 20-án bekövetkezett halála előtt megírt és végóhaját tartalmazó levelében az ő megválasztását ajánlotta vicarius provinciálissá. Fekete Endre gyengébb egészségére való hivatkozással kitért e tiszttel elfoglalása elől.⁸⁵ Ebben az elhatározásában kétségkívül döntő szerepet játszott mindig tanúsított szerénysége is.

Életének utolsó egy-két évében közelebbről is megismerhettem. Láttam még a tanácsban nyugalmat, megfontoltságot, a körülményeket gondosan mérlegelő tárgyalási módját, a gyengeségeken felülemelkedő bölcseségét, a magánérintkezésben pedig korábban nem is sejtett kedélyét, közvetlenségét és enyhe humorát. Nagy örömmel szolgál, hogy kegyeletes kézzel mécses gyűjthattam emlékének.

¹ Fekete János ny. m. kir. postafelügyelő és Fekete Endre székesfővárosi tisztviselő közlései.

² Fekete Endre székesfővárosi tisztviselő közlése.

³ A 18.330/1862. sz. udvari és 84.404. sz. helytartó tanácsi rendelet alapján.

⁴ 1872. június 17. 779. sz. Kegyesrendi központi levéltár. For. 5. 35. sz.

⁵ 1873. április 12. 342. sz. U. o.

⁶ Megjelent a Pesti Napló 1880. évi március 27-i 76. számában.

⁷ Pesti Napló 1880 május 12. esti kiadás. 119. sz.

⁸ U. o. május 15. 122. sz.

⁸ U. o. május 20. 127. sz.

¹⁰ U. o. május 30., június 3. és 4., 135., 139. és 140. sz.

¹¹ U. o. június 13. 149. sz.

¹² U. o. április 22. 99. sz.

¹³ U. o. május 8. 115. sz.

¹⁴ Pester Lloyd 1882. február 20-23. sz.

¹⁵ A kat. álláspont a középtanodák kérdésében. Február 24-26. sz.

¹⁶ Dr. Schlauch Lőrinc: A katolikus álláspont a középtanodák kérdésében. Budapest 1882.

¹⁷ Kegyesrendi központi levéltár. Fekete Endre hátramaradt jegyzetei rendfőnöki titkár korából. U. o. egyéb jegyzetei korábbi és későbbi időkből. For. 5. 35. sz.

¹⁸ Norma generalis educandorum et docendorum novitiorum. 1827.

¹⁹ 1830. február 23. 4481. helytartótanácsi sz. História Provinciae Schol. Piar. II. k. 90. 1.

²⁰ 1850. január 21. 8217. sz. rendeletében.

²¹ 1856. október 7. 6. sz. a. Rendfőnöki levéltár.

²² 1854. július 16. 323. sz. U. o.

²³ 1855. április 25. 239. sz. U. o.

²⁴ 1855. július 23. 294. sz. U. o.

²⁵ 1856. július 2. 254. sz. U. o.

²⁶ 1858. július 16. 285. sz. U. o.

²⁷ 1854. április 8. 241. sz. U. o.

²⁸ 1854. október 7. 3. és 4. sz. U. o.

²⁹ 1855. október 3. 7. sz. U. o.

³⁰ 1856. szeptember 22. 359. sz. U. o.

³¹ 1869. február 7. 109. sz. U. o.

³² 1888. június 20. 21. 557. sz.

³³ A magyar piarista rendtartomány reformjára vonatkozó fontosabb okmányok.

I. 1904-1906. 50-⁶⁶. 1. és II. 1906-1909. 6-44. 1.

³⁴ U. o. III. 1910. 14-16. 1.

³⁵ A rendi kormánytanács 1875, május 23.-án tartott ülésének jegyzőkönyve.

Még használt munkák.

Az elhunyt rendtagok kegyeletes emlékezete (1921-1923): Fekete Endre (Friedreich.) Endrétől).

Szinnyei József: Magyar írók élete. III. k. 288-289. 1.

Takáts Sándor: A budapesti piarista kollégium története. 1895. 426-427. 1.

Káptalani jegyzőkönyvek. 1893-1918. (Fekete Endre jelentései).

NAGY ALAJOS

(1845-1889.)

Haynald Lajos kalocsai bíborosérsek 1882. július 10-én kelt levelében rendünktől a szabadkai gimnázium megüresedett igazgatói állására sürgősen piarista jelöltet kért. Kalmár Endre tartományi főnök erre július 15-i levelében a rend jelöltjét a következő módon mutatta be:

«Fölszólítottam egyik, körünkben időző rendtársunkat, kit ismert tulajdonainál fogva a szóban forgó állomás betöltésére valamennyien alkalmasnak tartottunk, hogy a nemes cél, a szent ügy érdekében vállalkozzék; ki is miután az ügy állásáról tölem kellőképen értesítve lőn, Szent Kalazancz fiához illő resignatioval beleegyezését adta.

Engedje meg Főmagasságod, hogy tájékoztatásul a kiszemelt férfúnak tulajdonait, szellemi és erkölcsi tartalmát futólag körvonalazhassam.

Ő a szó szoros értelmében jó pap és jó szerzetes. Tiszta, feddhetetlen életű, szilárd jellemű, mély és tántoríthatatlan katolikus érzéssel. Nagy célok iránt lelkesedni és erős tevékenységet kifejteni tudó; nemcsak tudományosan képzett, hanem irodalmilag is művelt egyén. Erejének javát eddig szaktanulmányain kívül leginkább nevelészet, bölcsészeti, vallás-erkölcsi, egyházi és társadalmi tanulmányoknak szentel; az irodalom terén részint önálló, részint többrendbeli feltűnést okozott értekezésekkel lépett fel. Eddigi tanári pályáján nem szükölködött soha sikerben; ügybuzgó szeretete össze tudta egyeztetni a profán tudományt a vallás-erkölccsel. Szabadjon fiúi bizalommal remélnem, hogy e szellemi és phisikai erejének teljében levő férfiú Főmagasságod helybenhagyásával is találkozni fog. Neve: Nagy Alajos, jelenleg kolozsvári főgymn. tanár és a róm. kath. lyceumi könyvtár őre.»

Nagy Alajos családja Gyöngyösön élt. Atyját Jánosnak hívták. Ez a derék csizmadia iparos 1837. elején, 27 éves korában feleségül vette a 18 éves Gázsó Zsuzsanna hajadont. Az 1860-as években felhagyott a mesterséggel s a városi kórház portása, illetve gondnoka lett. A szülőknek Alajoson kívül még két gyermekük született: Erzsébet és Sándor. Erzsébet volt a legidősebb; a házasság első évében született, a családi házban maradt s mint hajadon 1873-ban halt meg. Az utána következő gyermek, Alajos, 1845. június 16-án született. A legfiatalabb volt Sándor (1850-1898). Ez utóbbi a szabómesterséget tanulta ki s megházasodott. A tiszteltreméltó család, amely rendünknek Alajost adta, az ő ágán folytatódik: 9 gyé-, meke közül 5-en ma is élnek. Alajos édesanyja 1874-ben, apja pedig 1876-ban halt meg. Mindketten Erzsébet leányukkal együtt a piarista fiúktól emelt síremlék alatt pihennek a gyöngyösi temetőben.

A gondos szülők az elemi iskolának elvégzése után a gyöngyösi szentferenc-rendi algimnáziumba adták fiúkat. Alajos az itteni négy év alatt (1855/56-1858/59) igen jól tanult: az I. osztályban 4., a II-IV. osztályokban pedig első eminens volt.

E mellett a gimnáziumi följegyzések ilyeneket mondanak róla: «alázatos és jó magaviseletű», «szeretetreméltó», «szelíd», «szép tehetségű és jámbor ifjú».¹

Gyöngyös után az egri cisztercita gimnázium következett. Alajos ebben a kiváló intézetben végezte az V. és VI. osztályt 1859/60 és 1860/61-ben. Itt is a kitűnő tanulók közé tartozott: az első évben az osztály 64 tanulója közül a 7., a másodikban pedig 66 közül a 14. helyzeti számot érte el. Tanárai közül országos hírűek voltak magyar tanára, Szvorényi József és hittanára, Zsaskovszky József.

A VI. osztály sikeres elvégzése után az egri érseki papnevelőbe lépett s a VII. és VIII. osztályokat az akkori szokásnak megfelelően a szemináriummal szoros együttműködő egri érseki lyceumban végezte. Több kispap társával együtt 1863. júliusában az egri cisztercitáknál érettségi vizsgálatot tett. Ez utóbbinak «egyszerű» eredménye (magyar és mennyiségtan jeles, latin, német, történelem, földrajz jó, vallástan, görög és fizika elégséges) az eddigi jeles tanulónál valószínűleg onnan ered, hogy nem ugyanazok vizsgáztatták, akik az utolsó két évben tanították.

Az 1863/64. évvel megkezdte hittudományi tanulmányait az egri érseki hittudományi főiskolán. Tanulmányi eredményeit vizsgálva, látnivaló, hogy ha nem is állt az élen, kötelességeit pontosan végezte. Az első két évben az eminensek közt foglalt helyet, míg az utolsó két esztendőben alig volt egy-két tárgyból eminense. Tanárai közül Porubszky József neves egyházjogász érdemel említést.

Szemináriumi éve alatt igen szépen haladt az önképzésben. Nem hagyagolta el a magyar és latin klasszikusokat s a német nyelven kívül tanult franciául is. Az Egri Növendékpapság Magyar Egyházirodalmi Társulatnak közel 6 évig volt «részvényes», majd rendes tagja s a jegyzőkönyvek tanúbizonysága szerint abban igen élénk tevékenységet fejtett ki. Ismételten szerepelt bírálattal, értekezéssel, németből való fordítással és indítvánnyal s a tisztikarban is benne volt, és pedig az utolsó évben mint könyvtáros. Amikor 1867. március 25-én meglehangú beszéd kíséretében elbúcsúzott a Társulattól, az elnök biztosította őt, «hogy emléke mint a Társulat legtevékenyebb, legmunkásabb s így legszebb reményekre méltón jogosító tagjának nem fog kihalni egyhamar.»²

1867. tavaszán kilépett a szemináriumból. Nem tudni, hogyan került a sor erre a nem kis lépésre. Az ok keresésénél kizárólagosan csak a kegyeletes életrajzra³ vagyunk utalva, amely közelebbi megjelölés nélkül «egy, különben teljesen ártatlan félreértés»-ről tesz említést. Hogy nem meghasonlásról, hanem csak ilyesféléről lehetett szó, kitűnik abból is, hogy a teológia utolsó félévét mint világi elvégezte, De ezt tanúsítják távozása körülményei is. Az az előbb említett és «élete talán íg-meghatóbb percében» mondott búcsúbeszéd csupa hála és kegyelet s a beszéd alatt-hogy a jegyzőkönyv szavait idézzük – «látni lehetett a könyüket, mik nem egy Tagtárs szemében tündöklének mint biztos zálogai a testvéri szeretetnek.» A beszéd maga a távozás okául «a körülmény kényszerítő hatalmát» említi ismételten.

Az egri szemináriumi életnek nem egy szempontból megvolt a maga nagy jelentősége élete későbbi folyására. Legelőször is a családi házból hozott vallásosság itt szilárd alapot nyert, azután az Egyházirodalmi Társulat az ő szavai szerint «csirákat ültetett beléje a tudományra» s végül az átélt szemináriumi élet nagy segítségére volt, amikor a kecskeméti Stúdiumnak szemináriumi keretet kellett adnia.

Kilépése után rendünkben kért és nyert fölvételt. Beöltözése 1867. szeptember 8-án történt a váci novíciátusban. Rajta kívül ugyanakkor 20-an vették föl a rendi ruhát. Beöltözött társai közt 3-an az egri hittudományi főiskola hallgatói voltak

előzőleg, 1 volt I. éves bölcsész, 3-an VIII., 5-en VII. és 8-an VI. oszt. tanulók. Rektora Szaiff Ev. János, magisztere Ruth Ev. János, promagisztere pedig Malik Vince volt. Társai közül említésreméltók Farkas Ignác, Takács József, Janny László és Rappensberger Vilmos. / * /

A novíciatusi év elvégzése és az egyszerű szerzetesi fogadalom letétele után Vácon hagyták klerikus-tanárnak. Itt a gimnázium I. osztályát tanította szinte minden tárgyra és a III. osztályt a német nyelvre.

Annak ellenére, hogy nem volt még ünnepélyes fogadalmas, 1869. augusztus 12-én Peitler Antal József püspök váci templomunkban áldozópappá szentelte. Első szentmiséjét abban a templomban tartotta, amelyben keresztelték s amelyben később is szívesen prédikált és misézett: a gyöngyösi Szent Bertalan plébánia-templomban.

A váci rövid egyévi tanárkodás után Pestre került s itt 7 éven át (1869/70-1875/76) járta a piarista negyedik szerzetesi fogadalmából folyó és «a fiúk nevelésére irányuló kiváló gond»-nak (*peculiaris cura circa puerorum eruditionem*) áldozatos útját. Volt hitelemző és minden évben osztályfőnök, tanított hittant, magyart, latint, görögöt, németet és bölceletet. Az első három évben csak az alsó három osztályban, az utána következőben vegyesen s az utolsó három esztendőben csak a felsőbb osztályokban volt elfoglaltsága. Az iskolai munkához járultak 1869/70-től a konviktussal kapcsolatos terhes teendők. Ebben a minőségben 6-10 «tápközös» volt állandó gondjaira bízva.

Pesti tartózkodása alatt 1871. szeptember 10-én letette ünnepélyes fogadalmát s nemsokára rá, 1872. március 22-én megszerezte a tanári oklevelet. Abban az időben a szerzetestanárok az 1867. évi kedvezmény szerint az egyetem látogatása nélkül is házi dolgozatok és zárthelyi írásbeli, illetve szóbeli vizsgálat alapján is letehettek a tanári vizsgát. Nagy Alajos képesítése a főgimnáziumokban a bölcsészetre és a latin nyelvre, az algimnáziumokban pedig még a görög nyelvre is szólt.

A pesti működés abból a szempontból is jelentős volt reá nézve, mert neves rendtársak (Szepesi Imre, Trautwein János stb.) hatása alá került s megismerkedett a katolikus szellemi vezetőkkel, elsősorban a Magyar Állam szerkesztőségével. Ennek volt köszönhető, hogy megkezdte irodalmi működését s hogy a tollat azután nem tette le többé.

Pest után Kecskeméten töltött 4 évet (1876/77-1879/80) mint a gimnáziumba járó papnövendékeink «tanfelügyelője». Az első évben nem tanított, az utána következő években azonban saját kérésére kapott gimnáziumi beosztást is, nevezetesen az 1877/78. évben tanította a VII-VIII. osztályban a magyart, a VIII-ban a latint, az utána következő két évben pedig a VII-ben a magyart, a VIII-ban pedig a latint és a bölceletet.

Nagy Alajos kecskeméti prefektusi működése rendi szempontból korszakalkotó volt: a gimnazista kispapok Stúdiumát ő alakította át szerzetespapnevelő intézetté s ezzel mintát állított az ugyanakkor új életre támasztott nyitrai és a későbbi növendéknevelő intézeteink számára.

A Stúdium ugyan már 1859 /60-ban, vagyis az algimnáziumnak főgimnáziummá történt fejlesztése első évében, elfoglalta a régi novíciatus helyét s ezzel a gimnazista kispapjaink legnépesebb, de nem mindjárt kizárólagos nevelési helye lett. Ez utóbbivá csak Nagy Alajos prefektusságának második évében vált. Megnyitásáig a szabadságharc utáni első novíciatusi év óta (1852/53) gimnazista kispapjaink Selmecbányán, Pesten és Szegeden, megnyitása után még Pesten, Nyitrán, Szegeden és Kolozsvárt, 1866/67. óta kivüle még Kolozsvárt is tanultak.

Ez a szétszóródás is okozta, hogy rendi növendékeink nevelése sokáig kezdetleges volt, nevezetesen, hogy nem állt az élükön rendszeres és külön elüljáró, aki szerzetespapi és tanulmányi szempontból vezette volna őket. Haladást jelentett ezen a téren az 1870/71-i év, amikor minden rendház kapott egy úgynevezett «tanulmányi ügykezelőt», akinek a fiatalabb rendtársakat s így a gimnazista kispapokat is irányítania kellett a tanulmányok terén. Kecskeméten és Kolozsvárt ezek még a «növendékek felügyelője» címet is kapták. De ez akkor mindössze csak arinyit jelentett, hogy az illető ellenőrizte a rendi növendékek olvasmányait, sétára vitte s hetenkint néhányszor meglátogatta őket szobáikban. Nagy Alajos idejéig tehát, ha a közös misehallgatást és a sétát leszámítjuk, csak a gimnáziumi diákokra és a rendtársakra (akik között sok volt a klerikustanár) vonatkozó fegyelmi keret volt a kötelező. Ez a helyzet óriási károkat jelentett nemcsak szerzetespapi fejlődésük, hanem a tanulmányi eredmény szempontjából is.

Amikor Nagy Alajos a növendéknevelés terén gyökeres reformokat sürgető 1876. évi tartományi káptalan következtében Kecskemétre került, világosan látta a helyzetet és a célt, s rendelkezésére állottak egri kispapsága és pesti konviktor-prefektussága révén jól kitapasztalt eszközök.

A tényállást és a célkitűzést illetőleg elegendő legyen idéznünk Somhegyi Ferenc provinciálishoz írt és rendi megújulásunk történetére igen jellemző leveleiből a következő két részletet: «Igyekszem lehetőleg a regenerationak édes mindnyájunk által annyira óhajtott művét legalább egy-két alapkö letevésével mennél gondosabban szilárd talajra állítani» (1876. november 3). «Főtisztelendőséged és nagyérdemű kormánytanácsa nemcsak tudja, hanem fájdalmasan érzi is, hogy főbajunk: miszerint növendékeink jórésze a gymnásiumi tanulmányaik elvégezte után itt hagyta szerzetünket; másik része pedig nem egy tekintetben kelti fel bennünk azon óhajtást: vajha erősebb lábon állna bennük az erkölcsi szerzetesi jellem». (1879. március 26.)

Az új prefektusnak egyik legelső újítása volt, hogy az ellenőrzés megkönnyítése végett az eddigi gyakorlattól eltérőleg külön nappali és külön hálósobákat rendeztetett be, az előbbieket a földszinten, az utóbbiakat pedig az emeleten sajátcellája két oldalán. A novíciátusi és a stúdiumi élet eddigi nagy zökkenőjét azzal küszöbölte ki, hogy pontos napirendet vezetett be, amelyben nemcsak a fölkelésnek, a közös misehallgatásnak és a sétának, hanem a közös elmélkedésnek, a közös imádságnak, a tanulásnak és a lefekvésnek meg volt a maga ideje. Hogy az iskolai munka komolyságát biztosítsa, nem riadt vissza attól a «cirkulusok»-nak nevezett rendszabálytól sem, amelynek értelmében a növendékek kijelölt társaiknak kötelesek voltak fölmondani a másnapi leckéket.

Az új erkölcsfegyelmi állapotnak meggyökereztetése nem volt könnyű feladat. A 29 stúdens (14 VIII. és 15 VII. osztályos) közül különösen «a veterán növendékek» nehezen szoktak hozzá. Voltak kesergések, tüntetések, szabályáthágások, Erdősi Imre rektorhoz való küldöttségmenesztesek, Nagy Alajos azonban következetesen az «insta opportune, importune» elve alapján maradt és győzött. Nagy áldás volt részére, hogy házfőnöke branyiszkói hóshöz illő módon kitarzott a mellett, amit 1876. október 9-én írt a provinciálisnak: «Itt az előírt szabályoktól eltérnünk és engedékenyeknek lennünk nem szabad, ha célt elérni akarunk».

A rendházi «Horányi-körök»-nek ebben a korában egész természetes volt, hogy Nagy Alajos, ennek az ideális megmozdulásnak egyik leglelkesebb munkása, megalakította a stúdiumi Horányi-kört. Addig is jelentős önképzés és föllépésre való szoktatás folyt a Stúdiumban a csüörtökönként tartatni szokott «értekezletek»